

CAPITOLUL II

Minoritatea în Codurile penale (1864-2014)

Secțiunea 1. Scop și mijloace

§1. Introducere; §2. Succesul sistemelor de justiție penală în cazul minorilor;
§3. Evoluția dreptului de a sancționa

Secțiunea a 2-a. Minoritatea anterior reglementării Codului penal din 1864

§1. Rațiunea legii; §2. Vârsta; §3. Sancțiuni

Secțiunea a 3-a. Minoritatea în reglementarea Codului penal din 1864

§1. Rațiunea legii; §2. Natura juridică; §3. Vârsta; §4. Sancțiuni;
§5. Probatoriul; §6. Procedura

Secțiunea a 4-a. Minoritatea în reglementarea Codului penal din 1936

§1. Rațiunea legii; §2. Natura juridică; §3. Vârsta; §4. Sancțiuni; §5. Minorul
care nu răspunde penal; §6. Probatoriul; §7. Procedura

Secțiunea a 5-a. Minoritatea în reglementarea Codului penal din 1968

§1. Rațiunea legii; §2. Natura juridică; §3. Vârsta; §4. Minoritatea, cauză care
înlătură caracterul penal al infracțiunii; §5. Sancțiuni: 5.1. Măsurile educative;
5.2. Pedepsele; §6. Probațiunea; §7. Decretul nr. 218/1977 privind unele
măsurile tranzitorii referitoare la sancționarea și reeducarea prin muncă a unor
persoane care au săvârșit fapte prevăzute de legea penală; §8. Probatoriul;
§9. Procedura

Secțiunea a 6-a. Minoritatea în Legea nr. 301/2004 privind Codul penal

§1. Rațiunea legii; §2. Natura juridică; §3. Vârsta; §4. Sancțiuni. Măsurile
educative și pedepse

Secțiunea a 7-a. Error communis (Legea nr. 3/1970 privind regimul ocrotirii unor categorii de minori și O.U.G. nr. 26/1997 privind protecția copilului aflat în dificultate) și norma conformă cu cerințele constituționale (Legea nr. 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului)

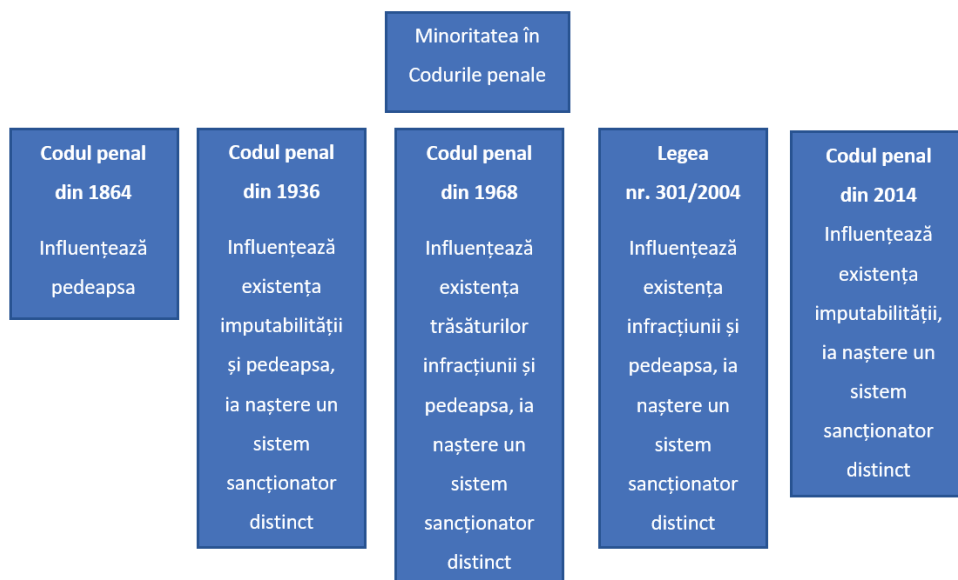
§1. Rațiunea legilor; §2. Minorul care nu răspunde penal. Sancțiuni aplicabile
conform legilor anterioare anului 2004; §3. Rațiunea Legii nr. 272/2004
privind protecția și promovarea drepturilor copilului; §4. Măsurile de protecție
specială

Secțiunea 1. Scop și mijloace

§1. Introducere

Capitolul de față analizează minoritatea în evoluția codurilor penale de-a lungul celor 150 de ani de la adoptarea primului Cod penal modern și până la intrarea în vigoare a celui mai recent Cod penal (Legea nr. 286/2009)^[1], la 1 februarie 2014.

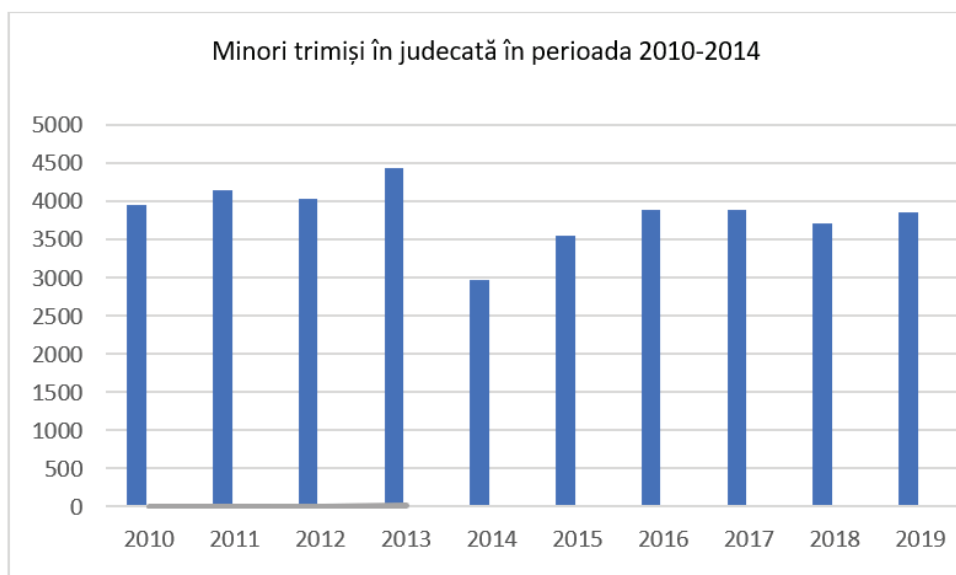
Cunoașterea modelelor legislative anterioare permite înțelegerea sensului evoluției normelor juridice și evitarea reluării unor soluții care s-au dovedit neconstituționale ori ineficiente. Codurile penale moderne au reprezentat un model de legiferare în care nevoia de apărare a societății împotriva infracțiunilor a fost, în cazul raportului juridic având ca subiect activ un minor, în permanență moderată, comparativ cu sistemul sancționator incident în cazul persoanelor majore. Natura juridică a intervenției statului în reglementarea minorității a fost diversă: cauză care apără de pedeapsă, cauză de înlăturare a răspunderii penale, cauză care înlătură trăsăturile infracțiunii ori cauză care reduce pedeapsa, cauză de neimputabilitate. Indiferent de natura juridică a intervenției statului, în cazul faptelor prevăzute de legea penală ori infracțiunilor comise de minor, modelul de politică penală a urmărit consecvent scopul protecției minorului, fără să ignore nevoia de a proteja societatea.

^[1] M. Of. nr. 510 din 24 iulie 2009.

§2. Succesul sistemelor de justiție penală în cazul minorilor

Cu toate acestea, ultimul deceniu, în care s-au succedat două sisteme de justiție penală în cazul minorilor (până la 1 februarie 2014 un sistem sancționator mixt bazat pe măsuri educative și pedepse și de la 1 februarie 2014 un sistem sancționator compus doar din măsuri educative), prezintă între 3.500 și 4.000 de cauze cu minori trimise în judecată după anul 2014 și aproximativ 4.000 de cauze cu minori trimise în judecată anterior acestui an (cu excepția anilor 2013 și 2014). În atare condiții, ne punem întrebarea dacă modelul legislativ a reușit să aducă delincvența juvenilă la un nivel care poate fi tolerat de societate sau dacă, statisticile fiind similare, lipsa unui progres în combaterea criminalității ar putea fi soluționată prin reevaluarea unor soluții legislative anterioare^[1].

^[1] În anul 2010, au fost trimiși în judecată 3.955 de inculpați minori, în anul 2011, 4.148 de inculpați minori, în anul 2012, 4.035 de inculpați minori, în anul 2013, 4.431 de inculpați minori, în anul 2014, 2.966 de inculpați minori, în anul 2015, 3.548 de inculpați minori, în anul 2016, 3.883 de inculpați minori, în anul 2017, 3.882 de inculpați minori, în anul 2018, 3.704 inculpați minori, în anul 2019, 3.850 de inculpați minori (Ministerul Public, *Raport de activitate pentru anul 2019*, p. 142, https://www.mpublic.ro/sites/default/files/PDF/raport_activitate_2019.pdf).

Nevoia de apărare a societății s-a reflectat în codurile moderne printr-o modalitate interesantă, de îmbinare a unui model de justiție în care eficiența (respectiv reducerea fenomenului infracțional) avea în vedere particularitățile subiectului activ al infracțiunii, și anume minori, și compensarea disfuncționalităților acestora de adaptare la valorile sociale prin intermediul consilierului de probațiune, al cărui rol varia între acela de familie-surogat și cel de reprezentant al autorității judiciare. Chiar dacă statul își asumă autoritatea familială și intervine în scopul reeducării minorului, modalitatea în care intervenția statului să regăsește în Codurile penale în cei 150 de ani de aplicare a codurilor moderne este diferită de aceea a reacției în fața infracțiunilor comise de subiectul major, astfel încât acest model legislativ a fost menținut și în Codul penal intrat în vigoare în anul 2014. În fiecare dintre Codurile penale a fost reglementat un sistem de norme prin care fie durata sancțiunilor era diferită, fie erau excluse unele dintre sancțiunile aplicabile în cazul infractorilor majori, fie au fost reglementate sancțiuni cu o natură juridică diferită.

§3. Evoluția dreptului de a sancționa

Evoluția Codurilor penale arată preocuparea legiuitorului în identificarea unei diferențe între modalitatea în care răspund penal minorii față de modalitatea în care răspund infractorii majori, pentru a stabili un mod eficient de reducere a criminalității juvenile. În fiecare dintre Codurile penale moderne regăsim diferențe între răspunderea penală a minorilor și răspunderea penală a inculpaților majori. În mod paradoxal, Codurile penale din secolul al XIX-lea și începutul secolului XX au stabilit o modalitate de răspundere penală mai accentuat diferită față de cea privindu-i pe majori. Vom observa astfel faptul că în fiecare dintre Codurile penale, odată cu stabilirea unui regim diferențiat de răspundere penală, au existat și modalități diferite de sancționare a minorilor, așa încât, după cum a fost explicat în capitolul anterior, fundamentul dreptului de a sancționa minorii a evoluat de la nevoia de a apăra societatea împotriva faptelor descrise de legea penală la nevoia de a asigura minorului un viitor în cadrul societății, respectându-i dreptul de a se integra în societate și de a-și găsi utilitatea în societatea în care s-a dezvoltat. Astfel, Codurile penale au evoluat de la ideea unei răspunderi similare între persoanele minore și persoanele majore (diferențele constând doar în limitele de sancțiune ori în excluderea anumitor sancțiuni) la o răspundere care se dorește a fi diferită în

privața persoanelor minore prin natura sancțiunilor care sunt aplicate și nu numai prin diminuarea limitelor unor sancțiuni specifice răspunderii penale a majorilor.

Evoluția reglementării a condus, așadar, către sistemul actual în care, chiar dacă legiuitorul stabilește un sistem sancționator compus doar din măsuri educative, conținutul ori modul lor de executare prezintă elemente comune cu sistemul sancționator al persoanelor majore: de exemplu, implicarea serviciului de probațiune ori reglementarea măsurilor de tipul celor prevăzute de art. 121 CP și în cazul suspendării executării pedepsei sub supraveghere (art. 93 CP) ori în materia măsurilor preventive [art. 215 alin. (2) CPP] sau în ceea ce privește renunțarea la urmărirea penală (art. 318 CPP). Elementele comune nu conduc la concluzia că sistemul sancționator este în conținutul său similar în cazul unor categorii diferite de subiecți. Elementele comune reprezintă, după cum vom vedea în capitolul V, un mod de organizare eficientă, decurgând din evaluarea a ceea ce a fost util social în codurile anterioare, pentru instituțiile care au ca scop resocializarea subiecților activi ai infracțiunii, astfel încât să existe atribuții comune în fața unui scop comun, resocializarea făptuitorilor și reducerea fenomenului infracțional.

Secțiunea a 2-a. Minoritatea anterior reglementării Codului penal din 1864

§1. Rațiunea legii

Preocuparea pentru modul în care urmează să răspundă subiecții unui raport juridic ce corespunde unui model de tipicitate descris de Codul penal nu aparține doar dreptului modern. Societatea a fost în permanență în căutarea a ceea ce ar putea să reducă infracționalitatea, dar să asigure o reacție echitabilă față de actul de conduită. Problema de drept a fost însă de identificare a coordonatelor caracterului echitabil: echitabil față de cine, față de victimă sau atât față de victimă, cât și de subiectul actului de conduită? Răspunsul legislativ a variat în raport și de natura regimurilor politice (un regim politic sever a atras un regim sancționator sever, iar perioadele de bunăstare economică au redus severitatea sancțiunilor), precum și de statistica infracțională (pe termen scurt, severitatea sancțiunilor poate părea un răspuns eficient).

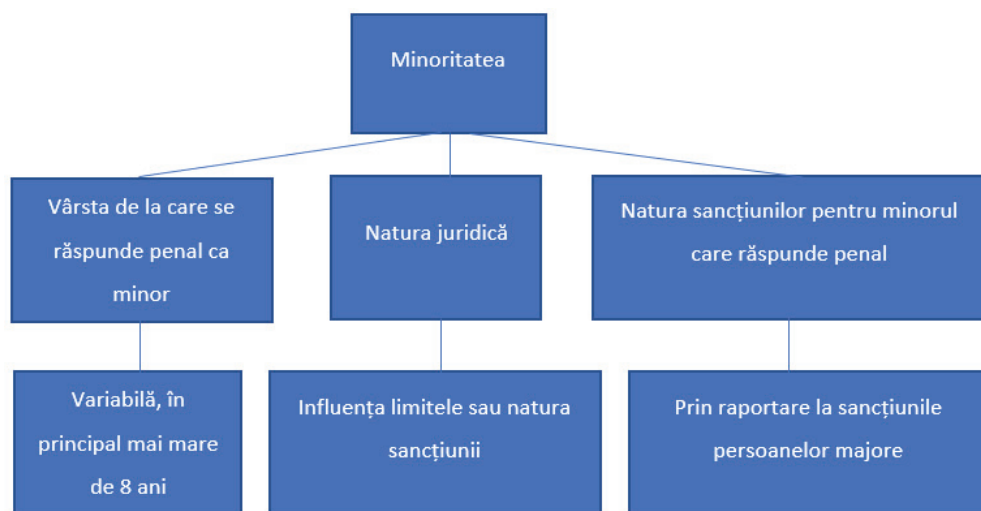
Istoricul legislativ ne arată că în Codul penal din 1864 au fost preluate elemente de tradiție a legiferării din Moldova și Țara Românească în materia delincvenței juvenile, fiind menținută influența stării de minoritate asupra sancțiunii prevăzute de lege pentru fapta comisă. Deși problema răspunderii subiecților minori a fost, începând cu dreptul roman, strâns legată de evoluția discernământului în raport cu vârsta celui în cauză (*infantia, proximitas pubertates*)^[1], în Moldova și în Țara Românească legile s-au concentrat asupra efectelor privind sancțiunea (reducere sau înlăturare). Efectele asupra sancțiunii au fost considerate suficiente pentru a reflecta situația juridică diferită a minorilor, fiind ignorate legislativ efectele asupra răspunderii penale ori existenței infracțiunii.

Astfel, cu 200 de ani anterior Codului penal din 1864, nici *Cartea Românească de Învățătură* (Cartea Românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudețe, Moldova, Vasile Lupu, 1646), nici *Îndreptarea Legii* (Țara Românească, Matei Basarab, 1652) nu analizau influența minorității asupra răspunderii penale sau asupra existenței infracțiunii, astfel cum vor proceda codurile viitoare, concentrându-se asupra infracțiunii ca act de conduită contrar legii și sancțiunii acesteia, respectiv *greșeala și certarea celui care a greșit*.

Anterior Codului penal din 1864, minoritatea reprezintă un regim sancționator atenuant: „*mai puțin se vor certa la toate greșelile*”. Caracterul atenuant nu se menținea însă în cazul infracțiunilor deosebit de grave, concept care a avut o sferă de cuprindere diferită, în raport de valorile sociale considerate importante în respectiva epocă istorică (uneori infracțiunile de fals de monedă, alteori infracțiunile de omor). Atât în 1652, cât și aproape 300 de ani mai târziu, în 1814, subzista ideea de a sancționa mai sever pentru fapte de o gravitate deosebită: de exemplu, în cazul falsificării banilor: „*Cei fără vârstă de vor face bani răi calpuzani, aceea nu se vor certa cu toate certările (...), ci numai după voia judecătorului, însă nu cu morte [moarte – n.n.]*” (Îndreptarea legii, Glava CCCLVI, 1652) ori în ceea ce privește infracțiunile contra vieții: „*cel ce de bună voie e ucigaș (...) se pedepsește cu pedeapsă de cap, orice vârstă ar*

^[1] O. BREZEANU, *Minorul și legea penală*, Ed. All Beck, București, 1998, p. 7: „Referitor la minorul delincvent, legea romană distingea între *impuberus* (cei care nu împliniseră vârsta de 14 ani, pentru băieți, respectiv 12 ani, pentru fete) și *puberus*, stabilind că cei care făceau parte din prima categorie au o răspundere diminuată. În conformitate cu normele edictate de Justinian, cei care depășeau vârsta copilăriei (șapte ani) erau asimilați infractorilor majori, dacă săvârșeau fapte prevăzute de legea penală, pe considerentul că vârsta era depășită de pericolozitate (*malitia supplet aetatem*)”.

fi'^[1] (Manualul juridic al lui Andronache Donici, 1814). Observăm deci că se revine la prioritatea apărării societății prin sancțiuni descurajante atunci când infracțiunile puneau în pericol siguranța statului, îndreptându-se împotriva bazei sale economice, într-o perioadă în care erau dificil de identificat atât falsificatorul, cât și falsul ori atunci când uciderea unei persoane era comisă cu intenție, faptă contrară moralei și religiei, al cărei rezultat nu putea fi reversibil.

§2. Vârsta

Minoritatea era prevăzută ca o cauză care înlătura sancțiunea, în considerarea vârstei subiectului: „*coconii de tot și cu totul se iartă, orice greșeală ar greși*” (Îndreptarea Legii^[2], Glava CCCLV), *coconii* fiind aceia care nu împliniseră vârsta de 7 ani [„*Cocon se chiamă până la al șaptelea an de vârstă*” (Îndreptarea legii, Glava CCCLIV)].

Compararea vârstei care atrăgea posibilitatea aplicării unor pedepse cu vârsta de la care putea fi oficiată o căsătorie ne arată că între cele două categorii de raporturi juridice exista o diferență majoră, vârsta relevantă penal fiind mai scăzută decât vârsta care permitea căsătoria (12 ani la fete și 14 ani la băieți)^[3]. Lipsa corelării celor două regimuri juridice decurge din concepția

^[1] *Manualul juridic al lui Andronache Donici*, ediție critică, Ed. Academiei RPR, București, 1959, p. 142.

^[2] *Îndreptarea Legii, 1652*, republicată, Ed. Academiei, București, 1962.

^[3] C. GHIȚULESCU, *În șalvari și cu ișlic. Biserică, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea*, Ed. Humanitas, București, 2012, p. 126.

predominantă în acea perioadă referitoare la scopul pedepselor, și anume apărarea societății. Astfel, cu cât sancțiunea intervenea la o vârstă mai mică, cu atât societatea era mai protejată. Soluția legislativă s-a dovedit ineficientă și a condus la ridicarea vârstei relevante pentru raporturile juridice de drept penal.

Reglementarea aplicării legii infracțiunilor comise de minori prefigurează sistemul aplicării legii în vigoare la momentul săvârșirii infracțiunii, fără să permită să retroactiveze legea aplicabilă subiectului la data judecării sale (când putea să devină major). Vârsta era deci analizată în raport de data actului de conduită, și nu în raport de data la care infracțiunea era judecată (*tempus regit actum*), ceea ce permitea o interpretare mai favorabilă situației minorului. Dacă subiectul era judecat după ce devenea major, sistemul sancționator incident era cel de la data infracțiunii/faptei, deci cel specific minorilor: „*Ori care fără de vârstă va face vreo greșală și de nu-l vor pârî la judecător până se va face mai mare: atunce judecătorul nu-l va certa după vârsta ce va fi având atunce, ci după vârsta ce va fi avut atunce când au făcut greșala*” (Îndreptarea legii, Glava CCCLVI).

Condicta Criminalicească (Codul Șuțu-Sturdza din 1826)^[1] și *Condicta Criminală* (Codul Ghica-Știrbei din 1852)^[2] aduc o nouă evaluare a vârstei de la care se răspunde penal. Anterior vârstei de 8 ani minorii nu răspund penal, iar între 8-15 ani răspundeau atât atunci când se dovedea că au acționat „*fără pricepere și fără cugetare*” (în termeni moderni, fără discernământ), caz în care erau încredințați părinților spre supraveghere și îngrijire, dar și dacă acționau „*cu pricepere*”, când „*după firea și mărimea crimei și vinei*” se stabileau atât pedeapsa (de la trei luni la trei ani), cât și locul de executare. Minorii între 15-21 de ani răspundeau penal.

În consecință, răspunderea minorilor intervenea atunci când la data actului de conduită aceștia aveau cel puțin vârsta de 8 ani, însă sistemul sancționator varia în raport de aprecierea asupra *priceperii* și *cugetării*. Pentru minorii care nu dovediseră *pricepere* și *cugetare*, măsurile prevăzute de lege erau diferite de cele stabilite în cazul incidenței răspunderii penale, fiind exclusă intervenția statului în ceea ce îi privea (aceștia erau încredințați părinților spre supraveghere și îngrijire). Minorii care răspundeau penal erau însă luați în custodia statului, fiindu-le aplicabile pedepse.

^[1] M. DVORACEK, P. STRIHAN, în *Istoria dreptului românesc*, Academia de Științe Sociale și Politice a RSR, vol. II, partea I, responsabili de volum D. FIROIU, L. MARCU, Ed. Academiei RSR, București, 1984, p. 316.

^[2] *Idem*, p. 315.

§3. Sancțiuni

Sistemul juridic nu cunoștea ceea ce astăzi numim legalitatea sancțiunilor. Inițial, similar dreptului european al acelei perioade, sancțiunile depindeau de bunăvoința judecătorului (nu erau prevăzute întotdeauna într-o lege), astfel că, în situații de o gravitate deosebită, regimul juridic aplicabil minorilor era abandonat în favoarea unor sancțiuni mai severe. Judecătorii erau cei care trebuiau să evalueze din perspectiva *greșelii* cât de severă ori *cu măsură* va fi *cearta* ce urma să fie pusă în executare față de minorul în cauză. Judecătorul se substituia astfel legiuitorului, având posibilitatea de a stabili o sancțiune în afara a ceea ce *învață Pravila*. „*Cei fără vârstă de vor face bani răi calpuzani, aceeaia nu se vor certa cu toate certările după cum învață Pravila, ci numai după voia judecătorului, însă nu cu morte [moarte – n.n.]*” (Îndreptarea legii, Glava CCCLVI). *Îndreptarea legii* nu reprezenta o excepție timpului său, fiind încă larg răspândită competența judecătorului de a alege sancțiunea chiar în absența unei prevederi a acesteia în lege. Totuși, pravilele descriau categorii de sancțiuni, lăsând la dispoziția judecătorului natura acestora (după cum vedem mai sus, excluzând în cazul minorilor unele dintre sancțiunile aplicabile) și cuantumul lor^[1].

Un secol și jumătate mai târziu, primele legi care se refereau la minori prevedeau că pentru anumite fapte puteau fi supuși unor pedepse cumulate, atât cele corporale (bătaia în târg), cât și întemnițarea sau bătaia în târg și ocna, ori pedepsiți, ca și majorii, cu tăierea capului.

Două acte normative, *Codul lui Armenopol* și *Manualul lui Andronache Donici*, prezintă soluții diferite pentru aceeași problemă de drept (conform Codului, minoritatea era o cauză de atenuare a pedepsei, iar conform Manualului, în cazul unor infracțiuni grave, regimul sancționator era unul singur, indiferent de vârsta subiectului actului de conduită).

Doctrina citează și modul în care se aplicau legile atunci când era judecat un minor, fiind subliniată diferența de sancționare în considerarea vârstei subiectului: „*Un ucigaș, luându-se la sfadă cu un om (...) i-a tăiat beregata. Boierii (...) citează pe Armenopol, Cartea VI, Titlul VI, care prescrie tăierea mâinii. Însă,*

^[1] Paradoxal, legea era mai detaliată atunci când descria unele dintre motivele de divorț, respectiv termenii de *bătaie* și *răni cu arme*, pentru a-i deosebi de *bătaia cu măsură* și *cu blândețe* (C. GHÎȚULESCU, *op. cit.*, p. 252).

deoarece e netrecut de vârsta legiuită, propun doi ani de ocnă. Domnul dă trei ani de ocnă^[1].

Manualul juridic al lui Andronache Donici (1814, Moldova) avea dispoziții care vizau domeniul dreptului penal în Titlul 41 „*Pentru pricini de vinovăție*”. Referindu-se la infracțiunile grave (omorul), se menționa că minorii nu erau scutiți de pedeapsa capitală (spre deosebire de Codul lui Armenopol, citat mai sus), deoarece „*cel ce de bună voie e ucigaș, după lege, se pedepsește cu pedeapsă de cap, orice vârstă ar fi*”^[2] (reflectare a principiului *malitia supplet aetatem*). Observăm că pedeapsa capitală intervenea doar în cazul în care infracțiunea era comisă cu intenție, astfel încât perseverența infracțională și urmărirea unui scop, blamat nu numai de societate/morală, dar și de religie, să justifice severitatea sancțiunii.

În *Condica Criminalicească* (Codul Șuțu-Sturdza din 1826)^[3] și *Condica Criminală* (Codul Ghica-Știrbei din 1852) este interesant de observat faptul că legile îndrumau judecătorul în alegerea sancțiunii, prevăzând condiții de individualizare care țineau seama atât de elemente obiective (*firea și mărimea crimei*), cât și de elemente subiective (*firea și mărimea vinei*)^[4]. Natura și gravitatea actului de conduită, respectiv forma și modalitatea în care s-a raportat conștiința subiectului la actul de conduită devin astfel criterii de individualizare a sancțiunii care trebuiau să se reflecte în cuantumul sancțiunii ce era aplicată. Într-o formă adecvată vocabularului juridic modern, aceste elemente de individualizare au fost menținute de codurile moderne atât ca elemente de individualizare legală, cât și în cadrul individualizării judiciare.

^[1] *Condica Anaforalelor criminale pe 1799-1880*, citată în I. TANOVICANU, *Curs de drept penal*, vol. I, Atelierele Socec & Co. S.A., București, 1912, Ediția anastatică, Universul Juridic, București, 2018, p. 380.

^[2] *Manualul juridic al lui Andronache Donici*, ediție critică, Ed. Academiei RPR, București 1959, p. 142.

^[3] M. DVORACEK, P. STRIHAN, *op. cit.*, p. 316.

^[4] L.V. LEFTERACHE, *Minoritatea...*, *op. cit.*

Secțiunea a 3-a. Minoritatea în reglementarea Codului penal din 1864

§1. Rațiunea legii

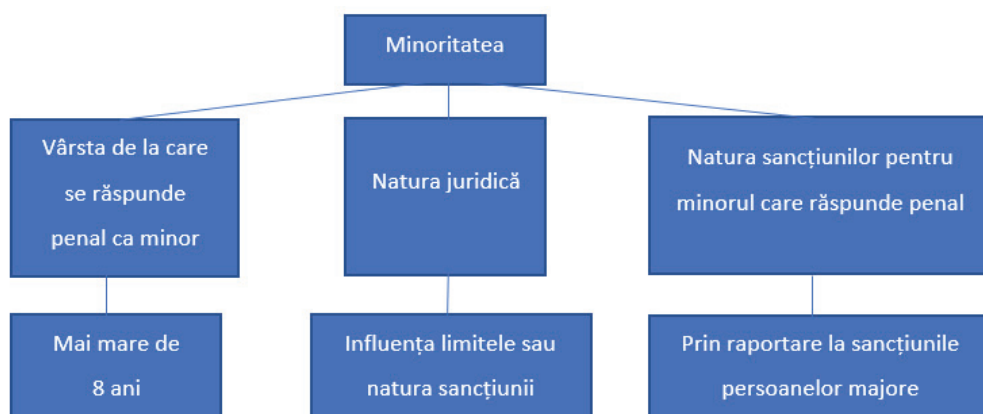
Codul penal din 1864^[1] a fost redactat într-un interval de timp scurt, preluând în mare parte a conținutului său soluțiile legislative ale modelelor din care s-a inspirat. Cu toate acestea, regăsim elemente, puține la număr, din tradiția legilor anterioare. Codul penal din 1864 se referea la minor ca subiect activ al actului de conduită în cinci articole incluse în Cartea I („*Despre pedepse și efectele lor*”), Titlul IV („*Despre cauzele cari apără de pedeapsă sau micșorează pedeapsa*”). Deși cadrul legislativ care reglementează minoritatea este restrâns, Codul reușește să reglementeze în mod unitar principiile care urmau să guverneze minoritatea, în mod tradițional, în codurile care vor urma în țara noastră: legalitatea sancțiunilor, stabilirea unei vârste de la care minorul este subiect al raportului penal de conflict, caracterul atenuant al sancțiunilor, reglementarea măsurii încredințării minorilor spre supraveghere părinților, sistem diferit de reacție a societății față de minorii care nu aveau vârsta pentru a răspunde penal, dar care săvârșeau o faptă prevăzută de legea penală, judecarea minorilor în instanțe diferite de cele prevăzute de lege pentru majori, executarea sancțiunilor în instituții diferite de cele destinate subiecților majori^[2]. Totodată, observăm debutul modului de legiferare care va deveni constant în codurile care vor urma, și anume ca sancțiunile incidente în cazul minorilor să fie descrise în natură și quantum doar în Partea generală a Codului penal.

Influența școlii clasice este evidentă în Cod, fiind reglementată legalitatea sancțiunilor [„*Nici o infracțiune nu se va pedepsi, dacă pedepsele nu vor fi fost hotărâte înaintea săvârșirii sale*” (art. 2 CP 1864)]. Astfel, spre deosebire de legile anterioare, care lăsau și posibilitatea ca judecătorul să stabilească sancțiunea după cum considera de cuviință, Codul penal din 1864 prevedea în mod explicit consecințele faptei comise de minor, dar și consecințele infracțiunii comise de

^[1] Codul penal din 1864 a fost promulgat și publicat la 30 octombrie 1864 și a intrat în vigoare la 1 mai 1865. Anterior, în Moldova s-a aplicat Codul penal din 1826, iar în Muntenia Condica Criminală, elaborată de Divanul obștesc, sub Barbu Știrbei, între 1850-1853. Codul penal din 1864 a fost modificat de mai multe ori în cursul aplicării sale (Legea din 17 februarie 1874, Legea din 21 februarie 1882, Legea din 28 mai 1893, Legea din 15 februarie 1894, Legea din 4 mai 1895) – <https://lege5.ro/Gratuit/g42tamju/codul-penal-din-1864>.

^[2] L.V. LEFTERACHE, *Minoritatea...*, op. cit.

minor. În ambele ipoteze, acestea erau dispuse de către judecător. Intervine astfel o modificare față de legile anterioare care lăsaus aceste consecințe, uneori, la *voia judecătorului*, prin lege fiind excluse, ca nepotrivite în raport de vârsta subiectului, doar anumite categorii de pedepse^[1]. Codul penal din 1864, sub influența școlii clasice, punea în aplicare principiul legalității, astfel încât erau reglementate atât natura consecințelor faptei comise de minor (încredințarea părinților sau trimiterea la mănăstire), cât și cuantumul măsurilor („*fără însă ca acești ani să poată covârși vârsta de 20 ani a culpabilului*”), dar și natura și cuantumul consecințelor infracțiunii comise de minor (pedepse, cu limite stabilite de legiuitor în raport de cuantumul pedepsei pentru o infracțiune comisă de un subiect major, fie de la 3 până la 15 ani închisoare, fie pedeapsa închisorii în limite cuprinse între o tremie din minimul până la jumătatea maximului prevăzut de lege pentru respectiva infracțiune).

§2. Natura juridică

Preocuparea pentru influența stării de minoritate asupra existenței infracțiunii nu apare încă în redactarea legilor. Consecvent legilor care l-au precedat, și în Codul penal din 1864 minoritatea era o instituție care influențează sancțiunea^[2], fiind tratată în art. 61-65 („*Despre cauzele cari apără de pedeapsă sau micșorează pedeapsa*”), alături de iresponsabilitate, forță majoră, legitimă apărare, circumstanțe atenuante. Titlul IV, în care era inclusă și minoritatea,

^[1] A se vedea *Îndreptarea legii*, Glava CCCLVI, citată mai sus: „(...) nu se vor certa cu toate certările după cum învață Pravila, ci numai după voia judecătorului, însă nu cu morte”.

^[2] Legea celor XII Table și Digestele considerau vârsta ca o cauză de reducere a pedepsei, astfel că și legile care erau încă influențate de dreptul roman au preluat această semnificație.

era ultimul titlu a ceea ce astăzi am numi Partea generală a codului, dar care, la 1864, era dedicată pedepselor și efectelor acestora.

În reglementarea Codului penal din 1864, minoritatea nu influența caracterul penal al faptei, care rămânea infracțiune indiferent de vârsta subiectului. Natura juridică a minorității va fi aprofundată, sub influența doctrinei, de codurile ce vor urma. Natura juridică de cauză de nepedepsire ori de micșorare a sancțiunii este subliniată și de faptul că în Codul penal din 1864 erau reglementate consecințele faptei comise de un minor care nu avea discernământ, faptă care, în filosofia codului, era în continuare infracțiune, dar nu se sancționa: „**Infracțiunea comisă de un copil mai mic de opt ani deplini nu se pedepsește**” (s.n.) (art. 61 CP 1864), sau în cazul minorului care a comis fapta fără discernământ (conform art. 62 CP 1864, „*a lucrat fără pricepere*”), precum și o cauză de micșorare a pedepsei pentru minorul care „*a lucrat cu pricepere*” (art. 63 CP 1864).

Observăm că în toate aceste ipoteze legiuitorul se raportează în mod explicit la infracțiune, fiind relevant pentru consecințele actului de conduită faptul că acesta se raporta la un model legal descris de o normă penală (o infracțiune), în lipsa căruia nu ar fi avut relevanță reglementarea unei consecințe în Codul penal pentru acel act de conduită (pedeapsa sau absența acesteia).

Referirile la fapta aceluia care nu avea vârsta pentru a răspunde penal erau în sensul „*Crimele sau delictelor comise de un minor, ce are vârsta dela 8 ani deplini până la 15 ani deplini, nu se vor pedepsi*” (art. 62 CP 1864), ceea ce subliniază încă o dată că semnificația acordată minorității se reflecta doar asupra sancțiunii, nu și asupra naturii faptei, iar concordanța cu modelul legal făcea ca actul de conduită să fie reglementat de Codul penal.

Reglementarea minorității ca una dintre cauzele care apără de pedeapsă nu a împiedicat însă doctrina să analizeze pe larg chestiunile referitoare la responsabilitate^[1], anticipând prezumțiile legale cu privire la discernământ din codurile viitoare.

§3. Vârsta

Vârsta de la care intervine relevanța penală a raportului juridic crește. Codul prevedea că pentru subiecții cu vârsta sub 8 ani nu erau aplicabile pedepse și nicio altă măsură prevăzută de Codul penal. Codul penal era incident pentru un

^[1] I. TANOVICANU, *op. cit.*, vol. I, p. 381. „Codul distinge patru perioade în viața omului sub punctul de vedere al legii penale. a) Neresponsabilitatea; (...) b) Responsabilitatea problematică sau eventuală; (...) c) Responsabilitatea limitată; (...) d) Responsabilitatea întreagă (...)”.

raport juridic al cărui subiect activ avea vârsta între 8 și 20 de ani. Minoritatea care cădea sub incidența Codului penal era împărțită în două etape, ale căror limite se reflectau la probatoriul aflat în competența judecătorului. Pentru cei între 8 și 15 ani, judecătorul putea administra probe și decide asupra „*priceperii cu care au lucrat*”. Chiar dacă avea în vedere priceperea, care era un element al culpabilității și nu se referea explicit la discernământ, consecințele juridice ale deciziei judecătorului erau în sensul existenței unei prezumții cu caracter relativ privind discernământul (se putea „*decide de judecată că acuzatul a lucrat fără pricepere*”). În ceea ce privește minoritatea între 15 și 20 de ani, proba *priceperii* nu era necesară. Dat fiind modul de reglementare („*Când se va decide că acuzatul a lucrat cu pricepere, sau de va fi în etate dela 15 ani deplini până la 20 ani deplini*” – art. 63 CP 1864), rezultă că, dintre cele două etape ale minorității, doar atunci când minorul avea între 8 și 15 ani trebuia dovedită *priceperea* (discernământul).

Codul penal din 1864 se referea atât la situația minorilor cărora le erau aplicabile pedepsele, la situația acelor pentru care, în considerarea vârstei, regimul sancționator al pedepselor nu era aplicabil, dar față de care erau incidente alte categorii de măsuri, dar și la situația celor care, datorită vârstei, dispozițiile din Codul penal nu le erau aplicabile, deși actul lor de conduită corespundea unui model legal, în considerarea căruia primea o reglementare descrisă de cod.

Pentru a diferenția subiecții minori în raport de plasarea acestora în categoria celor care răspundeau penal sau în afara acestei categorii, codul folosea termeni diferiți: copii pentru cei care nu aveau vârsta prevăzută de lege spre a le fi incidente dispozițiile Codului penal, respectiv minori pentru a-i desemna pe cei care aveau vârsta pentru a răspunde penal. Codul se referea la cei care răspundeau penal inclusiv prin raportare la categoriile de infracțiuni pe care le puteau comite, iar în cazul celor care nu răspundeau penal în considerarea vârstei, folosea denumirea generică de infracțiuni, atunci când reglementa actele lor de conduită. Astfel, regăsim în cod formula „*Crimele sau delictele comise de un minor (...)*” (art. 62 CP 1864) pentru a-i desemna pe cei care aveau vârsta pentru a răspunde penal și formularea „*Infracțiunea comisă de un copil mai mic de opt ani deplini nu se pedepsește*” (art. 61 CP 1864) pentru a reglementa situația juridică a celor cărora nu le erau incidente dispozițiile din Codul penal. Similar, codul folosește noțiunea de copil atunci când are în

vedere situația minorului victimă („*Crime și delictे în contra unui copil*”), în cod existând articole dedicate special acestora (de exemplu, Titlul VII).

În privința minorilor sub 8 ani, Codul penal din 1864 prevedea că pot să comită o infracțiune, dar nu stabilea nicio consecință a faptei. Situația lor juridică, deși inclusă între cauzele care apără de pedeapsă, pare a fi reglementată diferit față de alte cauze din același titlu. De exemplu, în cazul legitimei apărări, prevedea că „*Nu este nici crimă, nici delict când fapta va fi săvârșită din cauză de legitimă apărare*” (art. 58 CP 1864), iar în ceea ce îi privește pe cei sub 8 ani, stabilea că „*Infracțiunea comisă de un copil mai mic de opt ani deplini nu se pedepsește*” (art. 61 CP 1864). Se observă diferența dintre referirea la legitimă apărare, care înlătura crima și delictul, și referirea la minorii care nu împliniseră vârsta de 8 ani ca la cei care comiseseră o infracțiune. Situatia actului lor de conduită în cadrul ilicitului penal, în considerarea unui model legal căruia îi corespundea, nu era contestată de Codul penal din 1864.

Limitele vârstei între care minorilor le erau aplicabile pedepsele din Codul penal^[1] erau între 8 și 20 de ani (între 8 și 15 ani legea stabilea o prezumție relativă cu privire la discernământ, care putea fi răsturnată de probe, iar între 15 și 20 de ani responsabilitatea era sigură și necontestabilă)^[2]. Limitele relevanței legii penale asupra actului de conduită încep să se alinieze cu cele ale actului juridic civil.

După cum precizam anterior, minorul răspundea penal doar atunci când a lucrat „*cu pricepere*”^[3] (art. 62 CP 1864). În consecință, între 15 și 20 de ani, minorii răspundeau penal, dar minoritatea reprezenta o stare de atenuare a pedepsei (art. 63 CP 1864).

§4. Sancțiuni

Efectul minorității se producea asupra sancțiunilor: excludea aplicarea unei sancțiuni pentru minorul sub 8 ani, producea, pentru minorii între 8 și 15 ani care nu acționaseră cu discernământ, incidența unor măsuri a căror natură nu era clarificată în Codul penal din 1864, dar care erau distincte de pedepsele enumerate de art. 1 CP 1864, și avea efectul unei cauze de atenuare a pedepsei

^[1] Din fericire, natura a fost prevăzătoare și a pus un obstacol răutății copiilor în slăbiciunea lor fizică și intelectuală (I. TANOVICANU, *op. cit.*, vol. I, p. 377).

^[2] *Idem*, p. 361, parag. 607.

^[3] Doctrina vremii aprecia că priceperea este posibilitatea de a distinge între bine și rău (*idem*, p. 386).

pentru minorii care răspundeau penal. Spre deosebire de codurile care vor urma, exista o vârstă (sub 8 ani) care excludea de la aplicarea oricărei măsuri minorul care comisesse un act de conduită relevant penal. Acest sistem nu va mai fi preluat de codurile ulterioare, pentru care natura faptei (corespunzând tipicității penale) și nevoia de îndreptare a minorului în conduita viitoare vor fi considerate ca prevalând vârstei acestuia (ceea ce astăzi numim interesul superior al copilului) și vor determina prevederea, în Codul penal sau într-o lege specială, de măsuri restrictive de drepturi ca urmare a faptei prevăzute de legea penală comise de un minor care nu răspundea penal.

În ceea ce îi privește pe minorii între 8 și 15 ani pentru care nu se dovedise discernământul, în Codul penal erau reglementate măsuri distincte, supravegherea părinților sau închiderea într-o mânăstire pe durată determinată: *„se va încredința părinților săi, spre a avea o îngrijire mai de aproape, sau se va pune într-o mânăstire, ce într’adins se va determina pentru corecțiunea unor asemenea copii, unde se va ține într’un timp de ani determinați prin hotărârea judecătorei, fără însă ca acești ani să poată covârși vârsta de 20 ani a culpabilului”* (art. 62 CP 1864). Măsura supravegherii va avea o îndelungată reglementare în materia minorității, având însă o semnificație variabilă fie în cazul celor care nu răspundeau penal (*supravegherea specializată*, ca în cazul Legii nr. 272/2004), fie în cazul minorilor care răspundeau penal (*supravegherea*, ca în cazul Codului penal actual).

Pentru minorii între 8 și 20 de ani (cu mențiunea făcută mai sus în ceea ce îi privește pe minorii între 8 și 15 ani), regimul juridic determina atenuarea pedepsei. Atenuarea pedepsei se producea atât în ceea ce privește natura sancțiunii (de exemplu, munca silnică se înlocuia cu închisoarea), cât și în cuantum (judecătorul aplica o pedeapsă egală cel puțin cu a treia parte sau cel mult cu jumătatea duratei pentru care ar fi putut fi condamnat la una dintre pedepsele cu închisoarea prevăzute în lege).

Limitele de reducere a pedepselor erau însă aceleași atât în cazul minorilor între 8 și 15 ani, cât și al minorilor între 15 și 20 de ani: *„Când se va decide că acuzatul a lucrat cu pricepere, sau de va fi în etate dela 15 ani deplini până la 20 ani deplini, pedepsele se vor pronunța după chipul următor: Dacă a sa infracțiune va merita pedeapsa de muncă silnică pe viață sau pe timp mărginit, se va condamna dela 3 până la 15 ani închisoare. În celelalte cazuri, judecătorul este autorizat a aplica pedeapsa închisorei, pe un timp egal cel puțin cu a treia*

parte, sau cel mult cu jumătatea timpului pentru care ar fi putut fi condamnat la una din pedepsele privitoare la acele cazuri” (art. 63 CP 1864).

După cum se observă, limitele pedepsei variaua diferit în cazul minorilor, raportat la pedepsele subiecților majori, în sensul că limita minimă scădea într-o măsură mai mare decât cea maximă (cel puțin o treime/cel mult jumătate). În stabilirea regimului sancționator al minorilor, Codul penal se raporta la sancțiunile stabilite de lege pentru subiecții majori, iar regimul sancționator al minorilor decurgea din cel al infractorilor majori, fiind însă, așa cum prevedea chiar denumirea marginală, afectat de o cauză de atenuare a pedepsei în considerarea vârstei.

Deși nu prevedea sancțiuni cu o natură juridică diferită de cele ale subiecților majori, spre deosebire de regimul sancționator al subiecților majori, care prevedea 10 categorii de pedepse reglementate prin natură și quantum în Partea generală a codului, sancțiunile pentru minori aveau o dublă atenuare:

- aveau o natură mai puțin severă, fiind permisă doar pedeapsa închisorii (erau excluse pedepsele muncii silnice pe viață sau pe timp mărginit, munca silnică fiind înlocuită cu închisoarea de la 3 la 15 ani);
- aveau o durată mai redusă, și anume închisoarea cu limite între o treime și jumătate din durata pedepsei prevăzute pentru infracțiunea comisă^[1].

Dublă atenuare a sancțiunilor în natură și quantum urma să fie menținută și în Codul penal din 1968, care excludea anumite sancțiuni din regimul sancționator al minorilor (de exemplu, detențiunea pe viață ori pedepsele complementare) și reducea limitele prevăzut de lege pentru infracțiunea comisă la jumătatea celor prevăzute de lege pentru subiecții persoane fizice majore. În consecință, în Codul penal din 1864, deși natura juridică a actului de conduită comis ar fi fost crimă în cazul unui subiect major, pentru minor același act de conduită putea fi sancționat doar ca delict. Pentru minori, atât în cazul calificării actului

^[1] Pedepsele erau prevăzute în Partea generală, art. 7-9 CP 1864, distinct pentru crime (cinci categorii de pedepse: *munca silnică pe toată viața; munca silnică pe timp mărginit de la 5 până la 20 de ani; reclusiunea într-o casă de muncă, de la 5 ani până la 10 ani; detențiunea de la 3 ani până la 10 ani; degradațiunea civică de la 3 ani până la 10 ani*), delikte (trei categorii de pedepse: *închisoarea de la 15 zile până la 5 ani; interdicțiunea de la 6 luni până la 6 ani a unora dintre drepturile politice, civile ori de familie; amenda de la 26 lei în sus*) și contravenții (două categorii de pedepse: *închisoarea de la 1 până la 15 zile; amenda de la 5 până la 25 lei*).

de conduită, în cd, ca fiind crimă, cât și în cazul calificării actului de conduită ca fiind delict, judecătorul putea să dispună ca sancțiune doar închisoarea:

- în cazul crimelor, închisoarea de la 3 la 15 ani, o pedeapsă specifică în natura sa pentru delikte, dar cu limite mai severe decât pedeapsa prevăzută de lege pentru deliktele comise de subiecții majori;
- în cazul deliktelor, *„cel puțin cu a treia parte, sau cel mult cu jumătatea timpului pentru care ar fi putut fi condamnat la una din pedepsele privitoare la acele cazuri”*;
- efectele stării de minoritate asupra pedepsei erau mai accentuate decât cele ale circumstanțelor atenuante prevăzute de art. 60 CP 1864, subliniind începutul reglementării unui regim juridic distinct de natura juridică a unei reduceri de sancțiune.

Natura juridică a sancțiunilor producea efecte atât în materia procedurii incidente, cât și în ceea ce privește regimul de executare ori condițiile de existență a altor instituții reglementate de Codul penal. Astfel, prevederile referitoare la minoritate influențau regimul procesual ori de executare a sancțiunilor incident în cazul minorilor, care, în considerarea naturii sancțiunii aplicabile, doar închisoarea, urmau să fie judecați și să execute sancțiunea în regimul juridic prevăzut pentru delikte, nu și în regimul juridic prevăzut pentru crime^[1]. Totodată, modul de reglementare a minorității în materie sancționatorie producea efecte asupra altor instituții reglementate de Codul penal, de exemplu, recidiva [în condițiile art. 43 CP 1864, minorii puteau fi considerați recidiviști: *„Acei cari vor fi fost osândiți pentru pricini corecționale la închisoare mai mult de 6 luni, la întâmplare de recidivă de delikte, se vor supune (...)”*, aspect care nu va mai fi preluat în codurile următoare] ori aplicarea legii penale în spațiu, când era posibilă urmărirea pentru crime comise în afara teritoriului țării, iar în ceea ce privește deliktele, legea prevedea limitări în raport de natura acestora^[2] sau cu privire la prescripția reglementată de Codul penal din 1864.

^[1] Conform art. 1 CP 1864, *„Infracțiunea ce se pedepsește de lege cu: Închisoare corecțională (...) se numește delikt”*.

^[2] Conform art. 4 CP 1864, *„(1) Oricare Român va putea fi urmărit și judecat, chiar în lipsă, pentru crimele săvârșite, fie ca autor, fie ca complice, în afară de teritoriul României. (2) De asemenea, el va putea fi urmărit și judecat pentru faptele săvârșite, fie ca autor, fie ca complice, în afară de teritoriul României, și calificate delikte după acest codice, dacă acele fapte sunt pedepsite după legislațiunea țării unde au fost săvârșite, afară de deliktele prevăzute și pedepsite de art. 180, 181, 238, 243, 247, 249, 258, 299 §1, 321, 352, 353, 355 și 356 din codul penal. (...) (4) Nicio urmărire nu se va putea face pentru deliktele săvârșite de Români în afară de teritoriul României, decât după întoarcerea voluntară a Românului în țară sau*